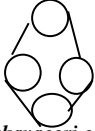

**UNITING CHURCH IN AUSTRALIA: LOTU COKOVATATI KO E OSITERELIA
KONIFEREDI NI VITI: VAVAKOSO LOTU RARABA...**

August 19, 2012: Na Siga ni Turaga ni Penitiko 12 [Pentecost 12]: Nodai naki meda veikilai dina sara [bonding-gathering and knowing each other-Base 1], me vakatorocaketaki ka vakavou ni noda bula vakayalo. Affirmation-sharing our spiritual journeys-Base 2] kei na noda cakacataka se vakadewata ka na veika eda sa rawata [caring/sharing-Base 3]. Sa vaka na qito na Baseball ka va na kena i cegu-cegu; e tolu na naki ni noda veitokani. Ni rawa kece eda sa rawata e dua na kai ka eda sa yacova nai naki ni qito se veitokani [Home Base].

NODA VEIKILAI

Me vakayacori e dua na porokaramu ka rawa ni vukea na noda veikilai vinaka.

Eda soqoni, lululu, veitalanoa ka veiwasei talanoa. Tekivu na soqo ena gunu ti se qai vakayacori ni oti na vuli. Me dau qarauni na vakayagataki ni sevusevu me kua ni vakadaroya na mai lotu ena Siga Tabu kei na nomu cakacaka

NODA BULA VAKAYALO

Sa mai cava na noda goleva nai I kei II Samuela, oqo eso na vakasama eda a sa goleva oti, ia mo na qai mo qai vakuria: 1. Ko Tevita ea yavutaka cake na nodra bula na Isireli, ena kena a buli cake kina na vakasama vakaMesaia. Me vaka era a parofisaitaka mai ko ira na parofita, ka ra mai vakadeitaka ko ira nai apositolo, ena nodra vakateteya na Lotu vaKarisito ni sai Jisu Karisito ga, nai Vakabula, me vaka ni sa lako mai ena kawa nei Tevita. Sa dau divi tu me yaco tale mai na gauna 'koula' me vaka na gauna nei Tevita, oqori na nodra nanamaki na Isireli, ka ra sa waraka tikoga me yaco mai na Mesaia. Koi keda na Lotu VaKarisito, sa dua tani na noda wilika ka vakadewataka nai VTM kei nai VTV. Sa matata sara ena vakasama vaKarisito ni sai Jisu Karisito sa vakayacori kina na parofisai ni Mesaia, sai Koya sa mai veisereki ena veivesuki ni valavalaca. Eda dikeva talega ni tamata, se dua e veiliutaki ka sa lutu mai na liga ni Kalou, sa kautani mai vua na Yalo Tabu, ena tini ga ena vakaloloma levu, beci kei na mate, me vaka eda raica ena bula nei Saula na Tui. 2. Mai na bula nei Tevita eda vulica kina na veivakalougatataki: ena kena sa soli vua na Yalo Tabu, ka sa yaco me dauvosota, kei na nona dauguilecavi vakadua sara na ca ea daucaka vua. Ni sa na yaco mei vakarau ni noda bula na vosota, kei na noda kauwaitaka ga na veika vinaka, [positive and not negative] ena noda veimaliwai kei ira na tamata, ena totoka ka mana na noda bula. Nai vakarau ni bula vakaoqo ena solia vei keda edua na kaukauwa levu, kei na galala meda nanuma ga nai tavi ka sega na vuvu kei na lomaca meda vakaoti gauna kina. Ia, me sa noda ga na galala kei na vakacegu meda dauveiqaravi vinaka kina. Sa kenai lutua ga na dina ni noda vakabauta ka vakaraviti keda ena kaukauwa ni Vosa ni Kalou me vakataki Tevita; sa rauta vinaka me kaya na Kalou me baleti Tevita, na tamata 'sa vaka na lomaqu.' Mai na bula nei Tevita eda vulica kina na veivakalougatataki e yaco ena bula dauvosota: ka guilecavi vakadua sara na ca ea caka vua. 3. Nai vakarau ni bula dauvosota, dauloloma kei na dina ena solia vei keda edua na kaukauwa levu, kei na bula galala ka me daunanumi ga nai tavi e vinaka kina na veiqaravi. Sa sega ni vakaotia na nona gauna ena vuvu, se lomaca, se kakase. Ia, nai vakarau ni bula lomaca sa kana e loma, se kana vaka na yavato ka sa vakagaga na bula. Ena totolo talega kina na mate vakayago kei na mate vakayalo. 4. Me sai

takele ga ni bula na vakabauta na Kalou me vakataki Tevita. Sa sega walega ni baleta na veika vakayalo na nona bula dodonu ka dina e dua e veiliutaki e vakaliuca tiko na Kalou, sa tara talega na veika ni nona bula vakayago. Na Kalou sa kauwaitaka kece na veisaqata ni noda bula. 5. Veitalia ga na bai dredre era viria na tamata ka ra nanuma meda coriti kina, ia, sa rawa ga me basuki ke dei tu na noda vakararavi kei na noda vakabauta na Kalou. Sa sega ni dua na ka e dredre Vua na Kalou! 6. Sa bibi vua na dauveiliutaki vinaka, me donu na nona digitaka nai vakarau ni nona veiliutaki e veiganiti, ka me dei ka usutu ni veika kece ga na Kalou. Ia, me kua ni guilecava na nona dauvakacaucautaka ka vakavinavinakataka na Kalou, ka me sai vakarau ni nona bula. Sa uasivi ogo me sai vakarau talega ni noda bula. 7. Meda vaka bibitaka ka vakadeitaka tale na vakasama cecere taudua ka bibi meda kila me vaka e voqa ena rua na tiki ni VT me baleta na nona raici Tevita na Kalou: ko ya, ni ko Tevita na luvei Jese ‘sa vaka na lomaqu,’ [I Samuela 13:14 kei na Cakacaka 13:22]. Ia, e tamata tikoga ko Tevita, ka tu vua nai vakarau ga vakatamata, vakataki keda. 8. Sa kauta ko Tevita na Kato ni Veiyalayalati ki Jerusalemi, ka me sa la’ki vakatikori vakadua kina. Na koro turaga ko Jerusalemi, na koro e tiko ena veimama ni yavusa e 12, sa donu vinaka ‘vakanvanua’ [geographical], vakapolitiki, vakaitikotiko vakavanua [social and traditional] ka vakalotu talega. Sa vakatokai me ko Saioni, se na Koro i Tevita. Mai ki muri sara e tukuni ko Jerusalemi Vou, se Saioni Vou, sa nanumi kina na Lomalagi Vou kei na Vuravura Vou, na Koro ni Kalou, na bula vata kei JisuKarisito, se bula tawa mudu. 9. Eda kila tiko ni vanua ni ‘sucu kei na oni,’ ogo ea tawa tu ka ra tiko kina ko ira na dui mata tamata, ka ra dauravuravu tikoga ena veigauna, me yacova sara mai e daidai, ia eda sa vakarorogo tikoga ki na lewa ni Kalou. Enai tekivu ni nona veiliutaki o Tevita sa ruru vakalailai nai valu mai vei ira na meca ka vakawolivoliti ira, se era sa vakacegu ena tuvai valu. Na gauna vinaka me sa tuvai vakamatau kina na nona veiqaravi vakatui. 10. Eda sa raica talega mai na nonai naki cecere ko ya, me tara na vale nei Jiova [Yawe]. Sa vakaraitaka vua na Kalou, mai vua na parofita ko Nacani, ni na sega ni na tara na vale me maroroi kina na Kato ni Veiyalayalati. Sa dusia ga vua ko Jiova [Yawe], na Kalou ni na tara ga ko Koya na vale nei Tevita me tawa mudu, [House of David to be eternal]. Ia, na vale ni Soro ea qai tara na luvena ko Solomone. 11. Ea soli vua me veiliutaki, ka sa vakadeitaki ena nona a lumuti ka sa curumi ena Yalo Tabu, ko ya na kaukauwa ea tara na nona bula na Tui. Ia, ni dauvakayagataki cala nai solisoli ni veiliutaki ena kena rawai nai bula ena veitemaki sa na yaco kina na leqa, baleta ni tara na bula e loma ni tamata, ka vakakina na bula ni veiliutaki, ka tatara talega ki na bula ni vanua, na bula ni lotu kei na matanitu. 12. Na nona temaki o Tevita, na Tui, o koya sa tu vua na kaukauwa [royal authority], e toso sobu tikoga na kena ca; e tomana ena buli lawaki veitarataravi me yacova sara ni sa la’ki toka ena dua na bari ni savu. Na lawaki lailai se lasu lalai vakatamata, vakavanua, vakapolitiki, vakamatanitu ena vakuri se soqoni tikoga me ca vakalevu ka tini sara ki na rusa! Oqori na vanua ea yacova ko Tevita na Tui. Ni da yacova na vanua vaka oqori, ogo edua nai tatau bibi: meda kakua sara ni biuta na Kalou, meda masu tikoga, wilika tikoga na Vosa ni Kalou, la’ki lotu tikoga, ka qarava tikoga na Kalou, era rawa ni yaco mai na gauna vinaka baleta nida sa dei tu ga ena loloma savu vaKalou. 13. Ea yacovi Tevita na tikina oqori, baleta ni a coko enai talanoa rawarawa nei Nacani me baleta na tamata vutuniyau, ka levu na nona sipi –me vakataki Tevita kei na tamata dravudravua, ka dua ga na nona lami me vakataki Uraia kei Pacisepa. Sa taleitaka ko Tevita nai talanoa, ka nanuma lesu tale na nona cakacaka vakai vatatawa ni sipi. Ia, sa nakita na Kalou ena gusu ni parofita ko Nacani, sa vakaribaca na dai me kaya vakadodonu ena matana na Tui, ‘Sai kemuni na tamata ko ya.’ Na Vosa ni Kalou ko Yawe e dau wilika na noda bula ka tukuna

vakadodonu na vanua eda sa tu kina. Nai Vola Tabu sai Vola taudua ga e wilika na noda dui bula, [The Bible is the only book that reads me,] my life, na nona vosa e dua na vuku vakai Vola Tabu]. 14. E dau dusia na noda dui bula na Vosa vaka ko ya, sa dodonu ga meda vakataki Tevita, meda veivutuni ka veisautaka na noda bula meda yaco tale 'me vaka na tamata sa vaka na lomaqu.' Na Same 51 kei na 32 sa vakaraitaka na nona vakatutusa ko Tevita kei na nona vakavinavinaka Vua na Kalou ena Nona veivosoti, [me noda Same talega]. Sa yaco vei Tevita, ena yaco talega vei keda, kevaka eda sa veivutuni ka veisau ki na dua na bula e vaKalou. 15. Sa vakadeitaka tikoga na Kalou na Nona Vosa, ia ea qai sotava ko Tevita na leqa ni nona vuvale. Ea saga me vuaviritaki Tamana ko Apisalomi, ia sa sega ni rawata. Ni sa mate ko Apisalome eda vulica talega kina na loloma titobu dina vakatama: 'Isa Apisalome na luvequ, na luvequ!' Sa voqa kina na loloma ni Tamada ko Yawe ni sa tagicaki keda ka lomani keda me mai mate kina ko Jisu ena vukuda meda bula mai na noda ca. Oqo edua nai talanoa talei dina meda vuli mai kina! 16. Na 'tamata sa vaka na lomaqu' e 40 na yabaki na nona veiliutaki; ea gauna 'koula' na nona gauna, era diva tu na Jiu me lesu tale mai. Ia vei keda na Lotu vaKarisito na gauna 'koula' na gauna nei Jisu, na luve i Tevita, sa lako oti mai ki vuravura, ka mai vakatavuvulitaka na dina ka waqawaqa [incarnate] ni Matanitu ni Kalou; ea mate ka a tucake tale mai na mate. Nida vakabauti Jisu Karisito [Joni 3:16] sa soli vakailoloma vei keda na bula tawa mudu, ni sai Koya duadua ga na noda Turaga kai Vakabula. Meda ciqomi Koya, se vakabauti Koya me sa yaco me noda dui Turaga kai Vakabula. Raica, wilika na bula nei Tevita, ka vakatauvatana kei na nomu bula!

Ena macawa oqo Okosita 19, 2018 eda goleva kina na: I. I Tui 2:10-12; 3:3-14: Taumada: Me vaka ga nai I, II Samuela, na kena Vola na Tui, e dua ga nai vola ka qai wasei e muri me rawarawa kina na kena volai ena vosa vaKirisiki, se vosa vakavavalagi, ka vakakina ki na vosa vakaViti. Na kedrai vola na tui, sa tekivu ena tatau kei na mate nei Tevita, rauta na 970 BC/BCE, ena gauna talega e tekivu tui kina ko Solomone na luvena. E la'ki cava nai II Tui enai nona veiliutaki ko Salimanisa e Isireli 752, ka ra kau vakabobula ki Asiria ena 722 BC/BCE ni sa rusa ko Samaria. E Juta, ea rusa ko Jerusalemi rauta na 587 BC/BCE, ka ra kau vakabobula na Jiu [Juta] ki Papiloni. Era a tekivu lesu mai na kau vakabobula ki Papiloni mai vei Nepukanesa ni rauta na 522. Era a kau kece na turaga kei na marama cakacaka, ko ira na vutuniya [skilled /rich workers] mai na vanua ko Juta, era a vo ga na dravudravua. Ea buli ko Setekaia [e kawa talega vakatui], ena lewa nei Nepukanesa me tui Juta, ea kau vakabobula ki Papiloni ko Jioiakimi, na nodra Tui na Juta. Ni a mate mai Papiloni ko Tui Jioiakimi, ea tini nai II Tui ena nona sereki ko Jioiakini [luvei Jioiakimi], me daukana vata tiko kei na tui Papiloni rauta na 562BC. Vakalekaleka ga nai I kei II ni Tui e tekivu ena 970 BC/BCE, ka yacova sara na 562. Rairai ea vola ko Jeremaia nai vola kei ira eso tale na parofita ka ra taravi Jeremaia.

2. Eda mai cava ena matanitu cokovata nei Tevita ka vakatokai ko Isireli, na yaca ea solia na Kalou vei Jekope. Ni sa cabeta nai tutu vakatui ko Solomone na luvei Tevita, ea kerea na vuku Vua na Kalou me maqosa ka vinaka kina na nona veiliutaki. Ea tara na Vale ni Soro e Jerusalemi, me vaka ea sega ni vakadonuya na Kalou me tara ko Tevita na tamana. Eda wilika e cake ni a yalataka ga vei Tevita na Kalou ni na tawamudu na nona kawa. Ko Solomone e dau soli vakasala vuku vua na luvena ko Rapoama ka ni a taravi koya me tui. Ia sa ka ni rarawa ni sega ni dau vakarorogo vei tamana kei ira na qase ni vanua; sa vakayacora na kena veibasai me ciqoma na nodrai vakasala vagonegonea na nonai tokani

ka vakavuna me riba tani ko Isireli [10 na yavusa], na matanitu ko Juta [e rua na yavusa], ko Juta kei Penijamini. Nai vola, sa sega walega ni baleta na veiliutaki ni tui ena matanitu cokovata taumada mai vei Tevita kei Solomone, ia ea tawase rua na matanitu me tekivu mai vei Rapoama e Juta. Ni sa tawase rua na matanitu o Isireli [e 12 na yavusa], ea tui mai Isireli [matanitu vou e 10 na yavusa], ko Jeropoama. Sa tukuni na veika baleti Eapi kei Jesepeli, ia sa curu e loma na veika baleti Ilaijia kei Ilaisa na parofita. 3. Nai vola ogo sa sega ni vakatabakidua ena nodra veiliutaki na tui, na gauna, na veitiki ni siga, ia sa vakabibitaka na cakacaka ni tamata ni Kalou, ka talanoataki kina na cakacaka ni Kalou ena nodra bula na Nona tamata. Sa sega ni vola baleti ira ga na vuku vakaiVT mera veileti kina, ia sa baleti keda na tamata ka yaga vei keda meda dau ilovi keda ena veitalanoa kei na veivakasama e kune kina. 4. Meda raica mada vakatotolo nai vola taucoko: a. Nai naki ni I kei II Tui meda raici ira kina na tui kece e Isireli kei Juta: nai vakarau ni nodra qaravi Jiova na nodra Kalou, kei ira na kalou tani. Sa tatara ki na nodra bula ni nodra veiliutaki, na bula ni matanitu ka vakakina na lewe ni vanua na veika era vakatulewa kina. Sa tekivu nai I Tui ni sa tatau ko Tevita sa vakarau toki yani ka sa veisosomitaki na luvena ko Solomone, ka me tui ena matanitu cokovata ko Isireli. Sa gauna totoka na nona gauna ni kerea Vua na Kalou na vuku ni veiliutaki. Era lewelevu na watina, sega ni baleta ni mata yalewa, ia sa vakayacori ena sala vakapolitiki me vukea na tiko sautu vata kei ira na veivanua era lako mai kina na watina. Eso era kau mai na veivanua era sega ni qaravi Jiova, era kauta talega mai na nodra kalou kei na kenai vakavuvuli. Sa rogo e nona vale na tui na veivuku oqome vaka eda raica ena nonai vola, ia sa rawai se temaki ko Solomone ena veivakasama vakaoqo ni voleka ni cava na nona veiliutaki. Sa ca ogo ena mata ni Kalou [11:1ff]. b. Ogo na yacadra eso kei na vanua eda na wilika : Sikemi: ena mate nei Solomoni era soqoni na Isireli e Sikemi ka buli Riopoama me tui, ogo e dua na tui dau veivakasaurarataki ka sega ni muria na nodrai vakasala na qase, sa tawase kina na matanitu [11:26-12:19]. c. Isireli: Sa tawase na matanitu, era sa buli Jeropoama na Isireli [10 na yavusa] me nodra tui ka tauyavutaki Sikemi me kena koro turaga, [12:20-25]. d. Juta: na yavusa ko Juta kei na dua nai wase kei Penijamini era gole vei Riopoama, na luvei Solomone. Ni vakarau me valuti Isireli na matanitu vou, ea tarova na parofita, [12:21-24]. d. Jerusalemi: Na koro turaga kei Juta ka tiko kina na Vale ni Soro ea tara ko Solomone. Ea leqataka ko Jeropoama ni ra lako tikoga ki Jerusalemi na Isireli mera la'ki soKalou kina, [12:26-2]; sa vakavuna me vakasamataka me tara ga e dua na vale ni soro vou e Isireli. Sa vakaduria e rua na luve ni pulumakau matakau koula: dua mai Tani [12:28-29], ka kenai karua mai Peceli [12:29-15:26]. e. Tirisa [14:17]: na koro turaga vou ni matanitu vou ko Isireli ka sa biu ko Sikemi. Ea Tui tarava ko Pasa ni oti na nona vakamatei Netapi [15: 17-16:22]. f. Samaria: Toso tikoga na veilawakitaki, veivuvutaki kei na vuaviri, ena veigauna kece e dau buli kina e dua me tui, sa nakicataki, oti ko ya me vakamatei sara, ka me dua tale me buli vou me tui. Ko Omirai ea volia e dua na delana vinaka ka tara kina na koro vou ko Samaria me nodra koro turaga na Isireli. Na luvena ko Eapi na tui ca taudua e Isireli ka watina ko Jesepeli na marama ea kauta mai na nona kalou ko Peali me a mai qaravi e Isireli. Sa mai vakaukauwataka na tui na qaravi nei Peali [16:23-34]. g. Kameli: na ulunivanua e bolei ira kina na parofita nei Peali ko Ilaijia, ea vakamaduataki ira ka vakamatei ira. [17:1:18:46]. i. Jesepeli: Na Ranadi ni Tui ko Eapi, ogo e dua na marama ka sinai ena lawaki gaga; sa nakita vuni me vakamatei Ilaijia na parofita. j. Ni a dro voli ko Ilaijia, a lesi koya talega ko Yawe [Jiova] me lumuta na tui Siria ko Asaeli, ko Jeu na luvei Nimisai me tui Isireli, ka vakakina ko Ilaisa me kenai sosomi ena tutu vakaparofitai [19:1-21].

II. I Tui 2:10-12; 3:3-14: Sa mai cava na gauna nei Tevita na Tui ni sa yabaki 70, [II Sam 5:4,5], ko ya ni oti e 40 na yabaki ni nona veiliutaki. Ea 7 na yabaki ena nona a veiliutaki ena vanua ko Juta [yavusa e rua ko Juta kei Penijamini], ka vakaitikotiko mai Epironi, ka 33 na yabaki ena matanitu cokovata ko Isireli. Ea qai yaco me kabai Jerusalemi me sa nona koro turaga [Jeruselemi, Saioni, Koro i Tevita], ka ni no donu ena veimama ni yavusa e 12. III. Meda raica Tevita mada vakatotolo: dua na Dauvakatawa sipi, Daubuli sere-same, ka dauqiri-api, e turaga qaqa ka dau- vala, nai karua ni Tui Isireli. Ea yalataka vua na Kalou ni na tawamudu na veiliutaki ena nona kawa, [Na Lotu VaKarisito eda kaya ni sa vakayacori oqo ena nona tui tawamudu ko Jisu Karisito, ea kawa mai vei Tevita]. Sa vakatokai me Tui taleitaki ka dokai e Isireli [matanitu cokovata] ea gauna 'koula' na nona gauna ni veiliutaki. Ea dau divi tu me lesu/yaco tale mai na gauna talei ko ya. E okati talega ko Tevita ena yacadra na tamata rogo ena Iperiu 11, o koya ka tukuna na Kalou 'ni tamata sa vaka na lomaqu...' [I Sam 18:14;Cakacaka 13:22]. IV. *E na daumaka me wiliki na wase 1-3 me kilai vinaka kina nai talanoa oqo.* Sa muria vinaka ko Solomone nai vakaro nei Tevita na tamana ena nona daulomana ka dauqarava na Kalou. Dina ga ni so na nona vakacaboisoro e sega ni muria sara na kenai vakarau vakaJiu, ia sa nonai naki ga me rawata na kaukauwa. Ena raivotu ea tarogi koya kina na Kalou se cava e vinakata me solia vua? Ena nona masuta na Kalou sa vakavinavinakataka na nona sa digitaki me tui, ia sa gadreva vakalevu ga na vuku va-Kalou me vukea na nona veiliutaki vei ira na Nona tamata. Ni sa donu Vua na Kalou na ka ea kerea, sa solia vua na Kalou na veika tale eso: na bula balavu, na vutuniyau, na nodra vakamalumalumutaki na nona meca mei vakadinadina ga ni Nona lomani koya ka vakalougatataki koya. Sa tu na galala vei Solomone me kerea Vua na Kalou e dua ga na ka, ia sa yalomatua na nona digidigi ka sega ni nanumi koya ga vakai koya, ia sa liu vua ko ira na lewe ni vanua kei na nodra bula. V. Ena vakalougatataki tikoga na nona bula kevaka e vakarorogo ka talairawarawa ki nai vakaro kei na lewa ni Kalou. Ena mata ni Kato ni Veiyalayalati i Jiova sa vakacabora nai soro kama kei nai soro ni veivinakati ko Solomone, ka caka magiti mera marautaka vata kei ira na nona tamata. Sa vakayacori oqo mei vakaraitaki ni nona vakavinavinaka Vua na Kalou ena Nonai solisoli loloma kei na veika kece sa cakava na Kalou. VI. Eda sa vuli vinaka mai nai vakarau ni bula nei Tevita kei na luvena ko Solomone, eda na goleva tiko enai vaqa e vica mai oqo.

B. Nai Vakamacala ni Same: *Sa dauvakayagataka vakalevu ko Jisu na Same ena nona vunau kei na nonai vakavuvuli, baleta ga ni sai vakarau ni nodra bula, ena nodra bula vakavuvale kei na lotu mera dau lagata se cavuta na Same. E 150 na Same era a vakasoqoni vata ena dua na gauna balavu, ka ra dau vakayagataka ena nodra: vakacaucautaka na Kalou, ena nodra vakavinavinaka Vua na Kalou, ena nodra tusanaka na nodra vakabauta, ena nodra tukuna na nodra vakanuinui, ena nodra dui rarawataka na tamata yadua na nodrai valavalaca, kei na Nona Dina tu ga na Kalou ni lomani ira ka dauvukei ira talega. Na uto ni Same sai koya na bibi ni nona vakararavi se vakabauta na Kalou na tamata yadua. Sa vinaka talega meda raica kina na nona tukuna vakadodonu na tamata na nona gagadre se cikecike Vua na Kalou. Na Same sa yaga ena draki ni bula kecega eda kila ka sotava na tamata, meda dauvakayagataka me yaga ki na noda bula ni vakabauta! II. Ena vuku ni noda dau taleitaka na Same, ena uasivi meda raica na kenai wasewase e 5 ka muria vinaka nai vola e lima nei Mosese sa vakatokai na Penitatuki [Penteteuch-pente-5 teuch- nai vola]. Na veiwasewase sa dusia vakararaba ga na veilutaga sa vakabibitaki ena veivola e lima. Sa kenai balebale ko ya ni*

Same: 1. Same 1-41 ena salavata kei Nai Vakatekivu [Genesis]. Me vaka ga na veibuli ni Kalou enai akatekivu, na lutu ni tamata enai valavalaca, ka yalataki na veivueti ni Kalou. E levu na Same ogo e tukuni ni a vola ko Tevita ka sa vakaraitaka na nona vakalougatataki na tamata, nona lutu mai na liga ni Kalou, kei na nona vakabulai mai Vua na Kalou. 2. Same 42- 72, na Lako Yani [Exodus], ea vola ko Tevita me baleti Isireli, sa vakarusai ka vakavoui tale. Sa vakabulai Isireli na Kalou, ka sega ni yaga me vaqara tale edua na sala, mera rai ga Vua na Kalou, sai Koya ga na Sala mera vueti ka vakabulai kina. 3. Same 73-89 sa salavata kei na Vunau ni Soro[Leviticus], ea vola ko Esafa kei ira na nona kawa. Sa vakabibitaki kina na Vale ni Soro, na Nona lagilagi na Kalou, sa cecere ka kaukauwa. Sa na gole kina na tamata me vakabulai ka vakarokorokotaka na Yacana Tabu. 4. Same 90-106, Tiko mai na Lekutu [Numbers], era lewe levu era kainaki ni ra vola ka sa baleta na veiwekani nei Isireli kei na veimatanitu sa wavoliti koya kei na Nona lewa na Kalou na matanitu ko Isireli kei na veivanua kecega era sa vakarorogo ki na nona lewa. 5. Same 107-150 nai Vakaruva [Deuteronomy –deut -2, nomy-lawa] sa kainaki ni a vola ko Tevita ka vakabibitaki kina na Kalou kei na Nona Vosa. Sa levu kina na sere ni veivakacaucautaki, veivakarokorokotaki kei na vakavinavinakataki ni Kalou. E levu na Same ogo era sa volai me lagati ena soKalou, ka sa rawa meda vakayagataka talega meda lagata Vua na Kalou, se meda vola eso nai vakarau ni soKalou me salavata kei na veiSame ogo. 6. Na Same 111 sa Same ni vakacaucautaka ka vakavinavinakataka na Kalou ena vuku ni nona Vosa. Sa Same me vakayagataki ena soKalou: me lagati vakasere, serekali se same vua na Kalou.

Same 111: I. Na Same 111-118 sa dauvakatokai me Same ni vakaaleluya [Praising the Lord], se veivakacaucautaki ka vakavinavinakataki kina na Kalou: Sa dusia na Daunisame ni ka kecega e cakava na Kalou e vinaka, me vakaga na vosa ena gauna ni veibuli ni: “*sa raica na Kalou ni sa vinaka sara, sa kenai ka rua ni siga...*” Sa vakuri na vakavinavinaka ena veivakabulai levu mai Ijipita [9]. II. Na tikina 10 sa dusia na vinaka ni noda rerevaka na Kalou sai tekivu ni yuku. Na rerevaka na Kalou sa kenai balebale ga na noda vakarorogo, talairawarawa ka vakayacora me yaco ga na loma ni Kalou ena noda dui bula. Na vuku vakalou sa yavutaki vinaka kina na vakatulewa ni veiqaravi. Sa laurai ogo ena bula nei Solomone na tui.

C. Ai Vakamacala me baleta nai vola ki Efeso: *Ko Efeso e dua nai kelekele ni waqa ena Ra kei Esia [Turkey ena gauna ogo]. Ena gauna nei Paula, o Efeso ei ka va ni koro levu ena matanitu ko Roma. E dua na koro makawa ni qaravi kalou vu yalewa ko Atemisi [Artemis], raica na Cakacaka 19. E veiqaravi tiko mai Efeso ko Paula me rauta e tolu na yabaki, me vaka e kune ena Cakacaka 19-20:1ff, mai Efeso kei na nona sota kei ira mai Efeso ena koro ko Miletusi...sa dua na sota ni veivakayaloqataki ni kila ko Paula nira na sega tale ni na qai sota. Dina ni veiletitaki ena kena duidui mai nai vola eso nei Paula; ia sa matata ni vola eso ea volai ena nona a veilakoyaki voli ko Paula. Nai vola ki Efeso e volai e vale ni veivesu, e levu tu na gauna ni dabe, wili VT, vakasama, masumasu ka volavola. Sa macala ni vola nei Paula ogo ea volai ena gauna ni nona tiko vakavesu mai Roma ni rauta na 60 AD/ACE. Ea soli vei Tikiko me kauta ki Efeso. Era vakaivotavota talega na veikoro volekati Efeso enai vola raraba ogo. Nai voli mai Jaina [silk], se mai Ijipita sa rairai kele ciri mai Efeso ni bera ni kau yani ki Roma. Nai naki ni vola ogo me vakayaloqataki ira na lewe ni lotu mai Efeso ena nodra vakabauta. Raica vinaka nai vakamacala, se na saumi ni taro, se cava nai vavakoso lotu [church], kei na kenai naki ka ni sa Yagoi Karisito [Body of Christ], sa vakasama bibi ogo [Efeso 4:4-6]. Raica totolo na Efeso: Vakabula ni veitavaki[1:1-2]; Sa kauta mai ko Karisito na veivakalougatataki vakayalo [1:3-3:21; Na bula vou ni Duavata na tamata, vavakoso lotu kei Karisito [4:1-6:20]; Na kenai finitini, na vakamoce ena yaca ni Turaga ko Jisu [6:21-24]. Ogo e dua nai vola totoka ka sinai ena vakasama vuku vakayalo ka mo wilika vinaka sara. E rua na vosa vakaViti mai na lotu makawa ena vakayagataka enai VT: ‘madralli’ kei nai ‘soro’: na ‘madralli’ e dua e vakacabori [se vakamatei] ena vukuna tale edua a bula tiko. Nai ‘soro’ ko ya na cakacakataki ni madralli ena nona vakamatei. Era vakayagataka na Jiu ka tautauvata na kenai balebale me vaka na vakacabori nei Aisake mai vei Eparaama [Vakatekivu 22:1ff], sa vakayagataka na vakasama ogo ko Paula me tukuna kina na veika sa vakayacora na Kalou vua na Luvena Duabau ga ko Jisu [raica Taro III kei na IV enai Vola ni Sere ni Lotu Wesele se nai vakamacala mai na nomu Lotu]. “...Mei madralli kai soro vua na Kalou na ka boi vinaka”*

na vakasama mai nai VTM ni vakacaboi soro: ni sa lako cake ki lomalagi nai boi vinaka ni lewe ni manumanu tavu, sa taleitaka na Kalou. Sa taleitaka na Kalou, ka boi vinaka Vua na vakacaboi soro nei Jisu mai na kauveilatai. Ena noda muri Jisu sa dusia na kena gadrevi me vinaka na nodai tovo kei nai vakarau ni noda bula [ena muri na gaunisala dredre me vaka ga na vakacaboisoro.. soli ni bula, ka biu laivi nai vakarau ni bula eso] me “boi vinaka” na noda bula ena mata ni Kalou kei na matadra na tamata [5:1-2].

I. Efeso 5:15-20: ‘Ni ca na veisiga oqo’ sa vakaraitaka ga ko Paula na bibi ni noda bula vata kei Karisito; me cecere na bula VaKarisito ena veisiga; me da vulica meda kila vinaka na lomai Karisito ena noda dui bula, meda yuku ka vakayacora na veika vinaka ena veigauna kecega. II. Na sala duadua ga me vinaka kina na noda bula, ko ya na noda vakasinaiti ga ena Yalo Tabu, ka sega na noda vakasinaita na noda bula ena veika e sega na betena, [se vakaotia e dua na gauna levu ena gunu yaqona ni Viti, se yaqona ni vavalagi, se veilasa tale eso]. Na vakasinaiti ena yaqona sai koya nai vakarau ni bula makawa, ia nai vakarau ni bula vou kei Karisito sai koya meda vakasinaiti ena Nona Yalo Tabu. III. Na sala ni noda veivakatataki cake ka vakaveitokoni sai koya meda veitalanoataka na Same, na sere kei na meke vakayalo, ka meda daulagata oqo Vua na Kalou. IV. Sa vakasalataki keda ko Paula meda dauvakavinavinaka Vua na Kalou ena veika kecega e tara na noda bula, na veika vinaka e yacovi keda, se na veika dredre, ena gauna ni marau, se na gauna ni rarawa se yaluma, meda ia ga na vakavinavinaka Vua na Kalou. Sa dua nai vakarau talei na noda dauveivakavinavinakataki, koi keda yadua, vakavuvale, vakaveiwatini, vakaivavakoso lotu. Sai tavi ni liuliu me dau vakavinavinaka ena nona vosa kei na nona masu, [me kua sara na veivosataki se veibutuki sobu]. Sa nodai tavi talega na lewe ni vanua meda vakavinavinaka vua na nodai liuliu ena vosa kei na masu ni vakavinavinaka. Me uasivi vakakina na noda vakavinavinaka Vua na Kalou.

D. Nai vakamacala baleta na Kosipeli i Joni: 1. O cei ko Jisu Karisito? Sa saumi na taro ena Joni 1 ka vakayagataka ko Joni na sere e daulagati voli ena gauna ko ya ni ko Jisu na “Vosa,” ka buli kina na vuravura ka solia na bula ena veika kecega, [1:3, 4]. Ko Joni na Dauveipapitaisotaki sa kacivaka ni ko Jisu na “Lami ni Kalou sa kauta laivi nai vakavalaca ni kai vuravura,” [1:29]. Ni sota kei Jisu ko Filipe, sa kilai Jisu ni ko koya, ni sai Koya, “sa tukuna ko Mosese kei na parofita,” 1:45] kei na vosa nei Nacanieli ni ko Jisu, ‘na Luve ni Kalou, na Tui kei Isireli’ [1:49]. 2. Sa sinai nai vola enai talanoa veivakurabuitaki: na yalewa ni Samaria ka solia vua ko Jisu na ‘wai sa tovure kina bula tawamudu,’ na marama ka vesuki ni sai valavalaca tiko, ko Lasarus ka vakaturicake tale mai na mate [11], kei tisaipeli Tomasi ka vakatitiqataka ni sa tucake tale mai na mate ko Jisu [21]. Sa vakayagataka ko Jisu na vosa rogo levu mai nai VTM ena taro nei Mosese se ko cei e vosa tiko vua, sa kaya “Koi au koi au ga [I am who I am]. Ko Jisu sa kaya ni sa bera ko Eparaama, au sa bula [I am]. Sa vakayagataka na vosa oqo ni ‘Koi au na madrai ni bula’[6:35]; “Koi au na rarama kei vuravura.” [8:12]; Koi au nai Vakatawa Vinaka [10:14]” Koi au na vaini dina [15:1]. 3. E 7 na cakamana ea vakayacora ko Jisu ena Joni, ia sa sega ni vakayacora me cakamana ga, ia sa vakayacora mei ‘vakatakilakila [signs] ni ko Jisu sa Luve ni Kalou. Na nona vakabula na lokiloki [5:1-8] sa tukuna kina ni ko Koya e vakataki Tamana, sa sega ni vakacegu ena cakacaka [5:19], ka sa vakataki Tamana ni sa solia na bula vei ira era vinakata [5:21]. 4. Sa duidui nai tovo ni volavola nei Joni mai vei iratou na Gosipeli suivata [synoptic gospels]-Maciu, Marika kei Luke]. Sa dau balavu na Nona veitalanoa kei ira eso, ka sa kenai naki me tukuna se ko cei ko Koya kei na naki ni Nona lako mai. Sa levu na veika vinaka sa veivakavulici kina ko Jisu, ia sa vakabibitaka e tolu na ka bibi oqo: ni ko Koya na Sala, na Dina kei na Bula [the Way, the Truth and the Life 14:6], ka sega ni dua ga na sala ia ko Koya na Sala [not a way but the Way, etc]. 5. A cava na vuni nona volavolako Joni? Me rawa mera vakabauta na tamata, “ia sa volai oqo mo dou vakabauta ni sa Karisito ko Jisu, na Luve ni Kalou, ia me soli vei kemudou na bula ena yacana ni dou sa vakabauta,” [20:31]. E rawa vakacava na veika oqo? Ko ya na taro nei Nikotimo, “Ni sa lomani ira na kai vuravura vakaqo na Kalou sa solia kina na Luvena e duabau ga sa

vakatubura me kakua ni rusa e dua vei ira sa vakabauti koya me nodra ga nai solisoli ni bula tawamudu.” [3:16]. 6. A vola ko Joni na luvei Sepete ka tacina ko Jemesa, na tisaipeli se Apositolo. Ea vola talega nai vola eso [Joni 1,2,3], ka okati kina nai Vakatakila. A volai na Kosipeli ni bera ni vakarusai ko Jerusalemi ena 70 era kaya eso, ka so tale era kaya ni a volai rauta beka na 85-90 AD/ACE, ni bera na nona kauvakavesu ki na yanuyanu ko Patimo.

I. Joni 6:51-58: *__ Eda lesu tale ka vakasamataka nai naki ni vola nei Joni [20:30-31], ko ya meda wilika ka vakabauta ni sa Karisito ko Jisu, ni da vakabauta ena soli vakailoloma vei keda na bula tawa mudu:* Eda mai tinia ena macawa sa oti, ni sai Jisu Karisito na Madrai ni Bula, se ko Jisu Karisito na Madrai Bula: eda na vakuria tale kina ena macawa oqo. Na Dina Vou sa vagolei ira kina na tamata ko Jisu ko ya ni sai Koya ga na Madrai ni Bula, “*Turaga solia vei keimami na madrai oqori,*” era a kerea na lewe vuqa; sa kaya ko Jisu, “*Koi au na madrai ni bula, [I am the bread of life]: ko koya ena lako mai vei Au ena sega ni viakana: ia ko koya ena vakabauti Au ena sega ni via gunu tale,*” [35]. Raica vata oqo kei na “*Koi au na Madrai ni Bula sa lako sobu mai lomalagi [41, 47, 50] kei na “ Koi au na Madrai Bula “I am the Living Bread...” [51]. E vica na tikina vinaka oqo me veitalanoataki: Ko Jisu Karisito na Madrai ni Bula [The Bread of Life], se ko Jisu na Madrai Bula [The Living Bread]. Eda sa goleva oti na bib ni vosa 'Oi au [I am] na veivisa ga e vakayagataka na Kalou [Yawe] ni yacana...eke ko Jisu Karisito ko Koya na 'Kalou [Yawe] sa tiko kei keda [wilika na Lako Yani 3:14].* **II. Mai nai naki ni vola nei Joni [20:30-31], ko ya na noda vakabauta ni sa Karisito ko Jisu, ni da vakabauta ena soli vakailoloma vei keda na bula tawa mudu:** Ko ira na tawa lotu era dau beitaki ira na lotu Vakarisito taumada ni ra dau kania na yago ni tamata ka gunuva na dra ni tamata. Eda kila ni vakasama oqo e sa nodrai le tikoga na lotu tani se tawa lotu. [*Ena vakaevai beka na vakasama makawa vakaViti ni kana tamata, e dua beka na kenai balebale?*]. **III. Ena tikina 41 e baleti ira na 'Jiu,' ko ya ko ira nai liuliu ni lotu vakaJiu. Ena tikina 59 eda kila ni vunau tiko ko Jisu ena vale ni lotu mai Kapenaumi ka tukuna tiko kina nai tukutuku veivakurabuitaki oqo: Ena tikina 51 'Na madrai oqo na yagoqu ka'u na solia ena vukui vuravura.'** Tikina 54-57 sa kaya ko Jisu ni yagona na “*kakana dina, kei na Nona dra sa wai ni gunu dina.*” Sa dodonu sara me vakadodonutaki na vakasama cala e cake me baleta na tiki ni vosa oqo nei Jisu. Ko Jisu e vakayagataka tiko nai vosavosa [figure of speech], se vosa tiko vakaibalebale ka sega ni rawa ni tauri ga mei balebale ni ka e tukuna na ka sa volai [literal interpretation], e tiko na kenai balebale titobu. **IV. E tekivu ena Nona a tukuna tiko na madrai ka ra kania na qase mai veikau [Lako Yani 16], era kania, ia era mate ga, ia ko Koya ena solia na madrai vou, o koya ena kania ena sega ni mate [raica na veitalanoa nei Jisu kei na yalewa ni Samaria Joni 4: 1-42 vakabibi na tikina 13-15 me baleta na wai ni bula]. Era na kunea ga se lolomataki vei ira na bula tawamudu ke ra kania na madrai ena solia ko Jisu, ko ya na yagona. Na kenai balebale ga na noda vakabauti Jisu ka tauri Koya me noda Turaga kai Vakabula.** **V. Eda sa nei Jisu Karisito ena: 1. Na noda vakabauta na Nona mate [na Nona vakacabora na yagona ka liviraki na Nona dra, wilika na Taro III: 14-20 ni Vola ni Sere ni Lotu Wesele, se wilika na kenai vakamacala ena nomu mata lotu ko lewena], kei na Nona tucake tale. 2. Ena noda bulataka na bula ka vinakata na Kalou; na noda vakararavi ki na Nona Vosa me tuberi keda, kei na noda vakabauta na Yalo Tabu ni na solia vei keda na kaukauwa vou. VI. Nai vakavuvuli me baleta na dra [Vunau ni Soro 17:10-11], sa matata vinaka, ka sega ni ko koya ko ya na dra sa vosa kina ko Jisu. Ko Jisu sa vakaraitaka ga na Nona bula, nida vakabauti Koya sa na yaco me noda bula talega. [Enai VTM na 'Dra,' na kenai balebale na 'Bula;' Vakatekivu 4:10; 9:4]. Sa kenai balebale ni yago [madrai se kakana], kei na dra [na bula] nei Jisu Karisito sa noda yadua ke vaka eda vakabauta. E muri sa vakayagataka**

ko Paula na vosa oqo na ‘yago’ kei na ‘dra’ ena nona vakamacalataka na veitokani dina kei Karisito, me vaka eda dau vakayacora enai Vakayakavi ni Turaga [I Koronica 11:23-29]. VII. Sa ka bibi meda vakasamataka tiko ni madrai [tavioka, dalo, ika lewe ni manumanu], kei na wai oqo sa kakana ena veisiga...sa vakayagataka na Turaga ko Jisu Karisito [ka muri ira ga na qase ena nodrai lakolako ni veisereki mai Ijipita, ka me na vakayagataki ena noda kana], na kakana ga meda dau vakananuma kina na Nona bula, na Nona mate kei na Nona tucake tale, kei na noda veitokani ka sa okati kina na Kanavata levu mai lomalagi ka sa waraki keda. Ena veigauna kece eda kana kina vakavuvale se vakaisoqosoqo lotu, eda sa vakayacora na kana oqori me dua na kana me vaka nai Vakayakavi ni Turaga, eda sa vakananuma kina [na yagona ka dovi ena vukuda kei na nona dra ka liviraki ena vukuda] na Nona mate kei na Nona tucake tale na Turaga kei na nanamaki ena Nona Lesu mai kei na Kanavata Levu [Final Banquet] ena vukuda. Sa noda kina na qaqa, ka na vakaveivolekatitaki keda vata ena nodai vavakoso lotu.

3. Na Sala ni Vuli Vola Tabu [Bible Study Methods] mo rai kina; na sala ni vakadewataki ni vosa [exegesis]:A. Ni soli mai na lesoni se tikina mo wilika: wilika sara, oti qai wilika nai talanoa ni bera na lesoni, tarava nai talanoa ni oti na lesoni ko ya [context]. B. Tovolea mo kila toka nai naki ni kena volai nai vola koya; me vakataki Joni 20:30-31.C. Wilika tale na lesoni ka toqa na vosa kei na vakasama bibi e lauti iko? D. Ko raica rawa e dua na vakasama e buwawa ka sega ni macala vinaka, raica tale ka wilika na kena vakadewa vakavavalagi, kena e rawarawa? E. Raica tale na tikina enai Vola Tabu e rawa ni vakamacalataka na vakasama ko raica tiko, me vaka ena veivola tale eso enai Vola Tabu.Vakayagataka e so na taro ena vosa: A cava [what]? Gauna cava e volai kina se cavuti kina na vosa [when]? A cava na vuna [why]? Caka/yaco/rawa vaka evei [how]? F. Raica na “a” “b” “c” lalai enai Vola Tabu vakaidusidusi ka tukuna na vanua mo wilika tale me vakamatatataka na tikina ko wilika tiko; na references se foot/end notes. Indexes enai VT Vakavavalagi. G. Dikeva na vakayagataki ni gauna [tenses]: “Au a lako!” [past], “au sa lako!” [present] kei “au na lako!” [future]? I. Raica rawa e so na vakasama vou? [Goleva na veitikina ena lesoni ni kua? Se dua ga na tikina] J. Mo nanuma tiko ni ko wilika tiko e dua nai vola ka volai ena 2000 vakacaca na yabaki sa oti, mo vakasamataka na i tuvatuva ni vanua [geography], nai tovo ni bula, [culture and traditions], na veika e yaco ena gauna koya [history], kei nai vakarau ni nodra volavola [literature].K.Ia sa dei tu ni oqo na vosa ni Kalou, e vosa bula [Ipiriu 4:12]. Mo masulaka ka nuitaka na Kalou ena nomu vukei ni sereki ni vosa.L. Sa kena gauna oqo mo tovolea ke ko gadreva me toso cake tikoga na nomu kila na i Vola Tabu , mo tekivu vakavolia e so nai vola ka rawa me vukei iko. Eso nai Vola Tabu sa tu vata kei na kenai vakamacala [Commentary] se Dictionary of the Bible kei na nomu Dauwilika wasoma na Taro enai vola ni Sere vakaviti sa no kina na yavu ni noda vakabauta kei na cioloji ni lotu. M.Na kena i otioiti mo qai taroga na taro: A cava e da vulica rawa mai nai talanoa oqo? Se A cava na kenai balebale vei au/kena vaga vei au ena noqu i tutu vakatamata, vakalotu vakarisito, etc, se cava na kenai balebale /yaga ki nai vavakoso? N.Kua ni rawai sara ena muria nai kalawa e soli yani enai vola baleta ni na tubu mai eso na vakasama e vakavotuya na Yalo Tabu, me golevi sara koya.

VEIKAUWAITAKI A cava meda cakava me sureti kina ko ira era sega ni lewe ni lotu? E dua e da nanuma meda sikovi koya? A cava tale e rawa ni vakayacori?

Jovili kei Lisa Meo